

Bar-Ilan University
אוניברסיטת בר-אילן

עבודה בהיסטוריה של המשפט

מגיש- אוריאל ריזל

שיתוף פעולה וגבורה יהודית בתקופת השואה

והמשפט הישראלי

מרצה: ד"ר שמעון ארז-בלום

נושא כאוב במיוחד שהתרחש בשנותיה הראשונות של המדינה היה היחס לו זכו ניצולי השואה בארץ בכלל, ומשתפי פעולה יהודים עם הנאצים בפרט, שפעלו בתוך "השטח האפור". אותו "שטח אפור" הוא אזור קשה להגדרה במציאות רבת פנים של חיים תחת שלטון כיבוש, בתנאי סבל, רעב וסכנת מוות תמידית באופן קיצוני, שמערערת את החלוקה הפשוטה בין טוב לרע, ובין התנגדות פיזית לאויב לבין שיתוף פעולה עמו כדי לשרוד. בין שני קטבים אלו משתרע מרחב של התנהגויות אנושיות.¹

את היחס בארץ ישראל לניצולים שפעלו ב"שטח האפור" ניתן לחלק לשתי תקופות חברתיות עיקריות: "התקופה הראשונה" היא בראשית שנות ה-50 של המאה ה-20, שהיו השנים המעצבות של החברה הישראלית. "התקופה השנייה" היא ראשית שנות ה-60 שבה התעוררה בפומבי הסוגיה של שיתוף פעולה עם הנאצים.² הסיבה להבדלים בין התקופות היא משום שבתקופה הראשונה, שנותיה הראשונות של המדינה הניצולים היוו איום של ממש על מיתוס ופולחן הגבורה של "היהודי החדש" האנטי גלותי, ולכן היחס אליהם בארץ ישראל התאפיין בשיפוט ביקורתית-סטראוטיפי, בהטלת אשמה, כוחניות וקהות רגש שהתבטאה באמפתיה ורחמים מתונים בלבד כלפי הניצולים.³ באותה תקופה לא ראו בעין יפה הישרדות אישית ללא מאפיינים של גבורה פיזית, וקל וחומר שלא ניתן היה להכיל שיתוף פעולה עם האויב כדרך של הישרדות. לעומת זאת, במשך השנים חל בחברה הישראלית תהליך של התבגרות והמרת התפישות הישנות בתפישות דמוקרטיות אנושיות. השינוי התבטא ביחס מאוזן, סובלני ומבין אל השואה.

הבדלי התקופות הנ"ל מודגמות היטב במשפטו של **קסטנר** מול משפטו של **אייכמן**: **משפט קסטנר** היה לאתר משמעותי של התגוששות פוליטית, משפטית ומוסרית בין הממסד השלטוני של מפא"י לבין יריביו. הפולמוס הציבורי סביב המשפט נסב סביב האפשרויות של מרד וגבורה לעומת כניעה. היוכוח שעליו אפרט להלן התיימר להכריע איך היה על היהודים לנהוג בעומדם מול המוות.

כאמור, בשנים הראשונות להקמת המדינה הייתה התעלמות ואי הכרה בלגיטימיות של "האזור האפור" שבו פעלו משתפי פעולה יהודים בתקופת השואה. אחד הביטויים לחוסר ההכרה של הציבור הישראלי בלגיטימיות של "האזור האפור" בשנות החמישים, מצוי **בחוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם**⁴. חוק זה מרחיב מאוד את האחריות הפלילית, ומאפשר באופן רטרואקטיבי להחיל ולתרגם נורמות פליליות אסורות הלקוחות ממציאות החיים הישראלית על מעשים שנעשו בתקופת השואה ובאירועי חיים שגרתיים בגטו, על אף שבעיתוי שבהם בוצעו אלו היו החוקים הפנימיים של הגטו. יתר על כן, למרות שישנן הגנות מסוימות בחוק, החוק מבטל הגנות שעומדות לשימוש של הנאשם בדין הפלילי הרגיל, וכך מונע מהנאשמים בשיתוף פעולה לטעון לפטור מאחריות פלילית על רקע נסיבות של כורח או הצדק. כלומר, לא ניתן להבחין דרך החוק בגווני הביניים בין שני הקטבים בשיח הציבורי-בגידה וגבורה. ניתן לראות שחברי הכנסת ראו בחוק

¹ רבקה ברוט "האזור האפור" של שיתוף פעולה בבית המשפט "תיאוריה וביקורת" 160 (2012).

² שם, 159.

³ עוז אלמוג **הצבר: תמונת דיוקן** 135 (1997).

⁴ חוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, תשי"א-1950.

כלי להעמדתם לדין של "עוזריהם" של הנאצים- היהודים. נראה מכך שהמחוקק התכוון לסכל את הצגת המציאות המורכבת של החיים בגטו- "השטח האפור"⁵.

ברם, סביב משפט קסטנר ניתן לראות מגוון של דעות ביחס אל משתפי פעולה בזמן השואה. מחד גיסא חיים כהן, שהיה התובע במשפט קסטנר, הכיר בכך שבאותה תקופה הייתה היהודים חיו במציאות מורכבת מאוד ולכן טען כי כלל לא ניתן למתוח ביקורת ולחרוץ את דינם של מי שניצבו בפני סכנת ההשמדה, כולל ההנהגה היהודית שפעלו מתוך מניעים חיוביים⁶. בדומה לכך, חלק מהשופטים (חשין, גויטין) טוענים כי למרות הנתונים המציירים את קסטנר כפושע, ניתן לראותו באותה מידה כאישיות מוסרית מן המדרגה הראשונה, כאדם שעסק בהצלת היהודים⁷.

מאידך גיסא, נראה שהן השופט הלוי שהרשיע באופן גמור את קסטנר במחוזי והן השופט אגרנט שזיכה את קסטנר מכל אשמה בעליון הביעו עמדה חד-ממדית של המציאות, תוך התעלמות מהנסיבות הקיימות במציאות בה פעל קסטנר. בנוסף להם, ניתן לראות שגם שמואל תמיר, עו"ד הנתבע, במשפט קסטנר מציג את שתי החלופות האידיאולוגיות שעמדו בפני קסטנר (ושאר הניצולים) – או התמודדות בגבורה מול הנאצים (בה תמך תמיר), או בגידה ושיתוף פעולה עם הנאצים (בה בחר קסטנר). ביילסקי טוענת במאמרה שגם שמואל תמיר התעלם מהנסיבות המורכבות ומ"השטח האפור" בו היו נתונים ניצולי השואה ומנע אפשרות של התמודדות אמיתית עם הקשיים המציאותיים שניצבו בפני קסטנר ואנשיו – נטילת החלטות של חיים ומוות במציאות של מלחמה מתקדמת⁸. אולם, למרות שרוב הציבור באותה תקופה לא הכיר ב"איזור האפור" אציין שהיו פסקי דין בהם בית המשפט כן התחשב גם בנסיבות הקשות של שיתוף פעולה כנסיבה מקלה לעניין גזר הדין והכרה מסוימת ב"תחום האפור" לעניין זה⁹.

ניתן לראות שהדעות השונות בנושא שיתוף פעולה עם הנאצים בכלל, ובסוגיית קסטנר בפרט, הושפעו מאוד מכך שהמשפט הפך ל**משפט פוליטי** בין מפא"י ליריביה הפוליטיים: הן ע"י התובע חיים כהן, חבר מפא"י, שניסה להשתמש בכלים משפטיים כדי להכיר בצורה מסוימת ב"אזור האפור" ולהפריך ולהשתיק ביקורת פוליטית שהוטחה בממשלה, והן ואף יותר מכך ע"י תמיר, שזיהה את הפוטנציאל הטמון במשפט לשמש כבמה ציבורית של משפט ראווה פוליטי להבאת המפלגה השלטת-מפא"י לידי מבוכה. תמיר ניצל את ההד הציבורי באותה תקופה שביקר בחריפות את ההנהגה היהודית, היודנראטים, שהולילו את העם לכניעה במקום לגבורה. לפי דעה זו, על מנהיגי היהודים הייתה מוטלת החובה לארגן את העם להתקוממות, הקרבה ומרד כמו הפרטיזנים האמיצים. האתוס הצינוני הרווח בתקופה זו היה "שלילת הגלות", שלפיו מדינת ישראל מהווה סיום של 2,000 שנות גלות, כך שעלה על נס ה"יהודי החדש", ה"צבר" האיכותי שמפתח את הארץ ומסומל ע"י דמויות החלוץ והשומר האקטיבי שמנהל חיי יצירה ונשען על עצמו בלבד בענייני ביטחון

⁵ רבקה ברוט " יהאזור האפור של שיתוף פעולה בבית המשפט" **תיאוריה וביקורת** 162-163 (2012).

⁶ מיכל שקד "ההיסטוריה בבית המשפט ובית המשפט בהיסטוריה: פסקי הדין במשפט קסטנר והנרטיבים של הזיכרון" **אלפיים** 48, (2000).

⁷ שם, 45.

⁸ Leora Bilsky, Transformative justice: Israeli identity on trial, 24, (2004).

⁹ רבקה ברוט " יהאזור האפור של שיתוף פעולה בבית המשפט" **תיאוריה וביקורת** 164, 170 (2012).

וכלכלה ומוכן למסור את נפשו על מולדתו¹⁰, לעומת היהודי הגלותי הפאסיבי שהולך "כצאן לטבח" אל מותו בניכר¹¹. מול גישות אלו, תמיר טען שדווקא הנהגת מפא"י הייתה מסואבת ופחדנית ובחרה בצד של הכניעה. את עמדה זו ייצגו רוב הגורמים הפוליטיים של הימין והשמאל באותה תקופה שיצאו חוצץ כנגד מפא"י, שלדעתם שיתפה פעולה בצורה תבוסתנית וגלותית עם הבריטים בארץ ישראל, כמו היו דונראטים ששיתפו פעולה עם הנאצים¹². תמיר יצר זהות בין מפא"י לקסטנר (שהיה חבר ברשימת מפא"י) והאשים את שניהם בדרך הכניעה במקום בדרך המרד: קסטנר נכנע לנאצים במקום לארגן את יהודי הונגריה למרד, וכן עזר להציל את קורט בכר, שהיה קצין נאצי, מעונש לאחר המלחמה עקב עדות לטובתו במשפטי נירנברג¹³, ואילו מפא"י שיתפה פעולה עם הבריטים במקום להילחם בהם כמו המחתרות, וכן הסתירה את היקף זוועות השואה ונמנעה מלהזעיק עזרה לאירופה משום הכניעה לבריטים. כמו כן, תמיר מוכיח שצמרת מפא"י עמדה על רגליה האחוריות כדי לחפות על קסטנר בשביל למנוע ממנו לגלות דברים על התנהגות מפא"י בזמן השואה. מתנגדי תמיר טענו שתמיר עצמו, שהיה איש אצ"ל וחבר בחרות¹⁴, הודה בגלוי בתחילת המשפט שהמטרה לשמה נשכר- לזכות את גרינוולד, כלל לא מעניינת אותו, ומטרתו האמיתית היא לערוך "משפט ראווה" ולהושיב על ספסל הנאשמים את קסטנר, הסוכנות ומפא"י-שיקולים פוליטיים לחלוטין¹⁵. לדעתם, תמיר והשופט הלוי ערכו "משפט ראווה" פוליטי, בו התוצאה ידועה מראש, וההליך המשפטי רק שימש "משחק" שהולך את הצופים שולל שנעשה משפט צדק ומשיג לגיטימציה ציבורית, על אף שכל מטרת המשפט הייתה פוליטית נגד מפא"י¹⁶. מסיבה זו לא מופרך לטעון שמפא"י גוננה על קסטנר, חבר מפלגתה, בגלל אינטרס מפלגתי צר של האליטה ולא משום שסברה שיש להכיר ב"איזור האפור"¹⁷. ברם, המשפט שירת גם את מטרתו הפוליטית של תמיר להציג את התנועה הרוזיוניסטית, שדגלה בניתוק המגעים עם השלטונות הבריטיים, כמבטאת הבלעדית של האתוס הציוני, וכמי שתוכל למנוע אסונות עתידיים כדוגמת השואה¹⁸.

מנגד, ניתן לומר שקשה להגדיר את משפט קסטנר כמשפט ראווה משום שבמקרה זה קבוצת שוליים בחברה היא זו שהפכה את המשפט לפוליטי והאשימה את השלטון שנשלט ע"י מפא"י, ואין מדובר פה במקרה קלאסי של משפט ראווה בו השלטון רומס ומתערב בתוצאות המשפט, משום שכאן האינטרס היחיד במשפט היה מצדם של תמיר ותומכיו ואילו לשלטון לא היה כל אינטרס לנהל ולפתוח משפט פומבי זה, ואדרבה, עדיף היה להשתיקו בלי לעורר דיון ציבורי בנושא העלול לפגוע פוליטית בשלטון. משפט פוליטי זה התפתח במשפט קסטנר, כמו בהרבה מדינות דמוקרטיות אחרות בהן התפתח באותה תקופה המשפט הפוליטי החדש, בכך שהיוזמה לניהול משפט פוליטי באה בעיקר מתוך קבוצות בציבור, בעיקר קבוצות חלשות בעלות דימוי חזק של קורבנות, שרואות את עצמן עומדות למשפט עם הנאשם. במקרה דנן מתנגדי

¹⁰ Leora Bilsky, Transformative justice: Israeli identity on trial, 22-23, (2004)

¹¹ עוז אלמוג **הצבר: תמונת דיוקן** 140-141 (1997).

¹² מיכל שקד "ההיסטוריה בבית המשפט ובית המשפט בהיסטוריה: פסקי הדין במשפט קסטנר והנרטיבים של הזיכרון" **אלפיים** 47-48 (2000),

¹³ יחיעם ויץ **האיש שנרצח פעמיים** 129-130 (1995).

¹⁴ דוד תדהר **אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובניו** כרך 7 2853 (1956) - הערך: שמואל תמיר.

¹⁵ יחיעם ויץ **האיש שנרצח פעמיים** 133 (1995).

¹⁶ ליאורה בילסקי "אני מאשים": דרעי, משפט פוליטי וזיכרון קולקטיבי " **ש"ס: אתגר**, 286-287

¹⁷ שמואל תמיר **בן הארץ הזאת** כרך שני 884-887 (2002).

¹⁸ Leora Bilsky, Transformative justice: Israeli identity on trial, 27, (2004)

מפא"י (הימין בעיקר) היו בעמדה נחותה חברתית-כלכלית-תרבותית לעומת מפא"י שהייתה האליטה באותה תקופה, ולכן הם ראו עצמם נפגעים מהתנהלות הממסד. כל קבוצה פירשה אחרת את נורמת ההתנהגות המקובלת כלפי אויבים, ובצירוף הנרטיב של כל קבוצה התחוללו מאבקים בין הקבוצות במהלך המשפט¹⁹. נראה שהמשפט הביע כרסום באידיאולוגיה הציונית שמתחה קו ברור בין "היהודי החדש" לבין "היהודי הגלותי" משום שקסטנר היה ציוני שפעל כגלותי באמצעות שיתוף פעולה והיה חשש שמיתוס "היהודי החדש" יסדק בשל כך. אך תמיר לא היה מעוניין שהמיתוס יסדק ובחר להציג את העובדות כך שיתאמו את השקפותיו הפוליטיות, ולכן הציג את פרשיית קסטנר ככישלון המנהיגים הצבועים הספציפיים של מפא"י לממש את האתוס הציוני, ולא ככישלון של האתוס עצמו, בו תמך²⁰.

ניתן להבין שהשופט הלוי בביהמ"ש המחוזי בהרשיעו את קסטנר הרשעה גמורה מכריע כנרטיב ה"גבורה" של תמיר תוך שיפוט בחוכמה בדיעבד. פסק הדין זכה לביטויי גנאי רבים הטוענים שהשופט שפט באטימות בלי להבין את נסיבות התנהגותו של קסטנר. סביר להניח שהתקשורת בחרה לתקוף את השופט משום שהייתה מזוהה פוליטית עם מפא"י, על אף האהדה באותה תקופה למיתוס הגבורה. לעומת פסק הדין במחוזי, השופט אגרנט בערעור לעליון מזכה את קסטנר ומכריע כנרטיב של "קדושת החיים" והימנעות משיפוט (ניצולי השואה) כחוכמה שלאחר מעשה, ולכן פסק דינו זכה להלל ושבח בתקשורת משום ש"זיכה" גם את מפא"י מהאשמות השקר. זיכרון משפט קסטנר מייחס לשופט הלוי את העמדה הציונית פרימיטיבית של מפא"י (למרות שדווקא התנגדה לפסק דינו, מסיבות פוליטיות), ואילו לשופט אגרנט את סמל ההתנתקות ממפא"י והתבגרות מהערכים הציוניים של תחילת המדינה (למרות שמבחינה פוליטית דבריו דווקא "זיכו" את מפא"י מהאשמה במשפט קסטנר). ברם, שקד סבורה במאמרה שלגופם של פסקי הדין לא היו הבדלים בין השופטים במידת התקיפות, ודאות ונחרצות מציאות חיי היהודים בשואה, ושניהם ניסו להיכנס לנעליו של קסטנר, כל אחד ומסקנתו, ושלא בצדק נמתחה דווקא על השופט הלוי הביקורת החריפה (אולי משום המסקנה הפוליטית מדבריו)²¹. למעלה מכך, לדעתה, חילוקי הדעות בין השופטים לא היו על גבורה וכבוד מול הצלה וחיים, שהרי גם השופט הלוי הודה בפירוש שאין לגנות מנהיגים על כך שלא היו די גיבורים ורצו להציל את עצמם. כתוצאה מכך אפשר ללמוד שהשופט הלוי לא אימץ את אתוס הגבורה של תמיר²².

כאמור, זיכוי המוחלט של השופט אגרנט התאים לתקופה יותר מאוחרת בה דגלו במסר שאסור למי שלא היה בשואה לשפוט את התנהגות היהודים בשואה- מסר שדגל בנאורות וסבלנות. ניתן לומר שמשפט קסטנר שחזק בסופו של דבר את נרטיב הליברליזציה מהווה גשר בין התקופה הראשונה שבה שלט אתוס הכוח לבין התקופה שלאחר מכן, במשפט אייכמן בו החברה הישראלית השתחררה מהתפיסות הסטריאוטיפיות לניצולי השואה ליחס מאוזן, מבין, סובלני, כאשר היועמ"ש האוזנר זימן את ניצולי השואה להעיד במשפט אייכמן ולספר לכל העולם את סיפורם: קדושת החיים, שמירת צלם אלוהים גם בתנאי תופת

¹⁹ ליאורה בילסקי "אני מאשים": דרעי, משפט פוליטי וזיכרון קולקטיבי "ש"ס: אתגר, 283-284

²⁰ Leora Bilsky, Transformative justice: Israeli identity on trial, 23-24, (2004)

²¹ מיכל שקד "ההיסטוריה בבית המשפט ובית המשפט בהיסטוריה: פסקי הדין במשפט קסטנר והנרטיבים של הזיכרון" אלפיים 50, (2000).

²² שם, 52-54

ועוד שגם הם נחשבים "גבורה יהודית", ובכך שינה את גישה של החברה הישראלית כולה כלפי השואה בכלל, והניצולים בפרט²³.

אולם, העובדה המפתיעה ביותר היא שגם **במשפט אייכמן**, שבתקופתו כאמור הייתה הבנה והכרה רבות יותר לניצולי השואה, גם הייתה התעלמות מ"השטח האפור". רבקה ברוט מוכיחה שהשינוי לטובה היה רק ביחס לניצולים שבעיני החברה הישראלית לא נפל פגם מוסרי בדרכי הישרדותם, וגם ניצולים שלא היו מעורבים בהתקוממות ובלחימה הוזמנו ע"י האוזנר להעיד במשפט, אך הודרו עדויות של ניצולים משתפי פעולה בשל הדימוי הלא מוסרי שעדיין רווח לגביהם בשיח הישראלי **גם באותם ימים**, והאוזנר סבר שלא ראוי שסיפור חייהם ייכלל בסיפור השואה כדי לא לאפשר טענת הגנה בדבר הפחתת אחריותם של אייכמן והנאצים. לכן, ניתן לומר שיחס החברה למשתפי פעולה בשואה למעשה לא השתנה גם בתקופה המאוחרת, והאוזנר נתן גושפנקא רשמית-משפטית להמשך השתיקה הציבורית בנושא זה²⁴.

היבט נוסף שמשיק להתייחסות ביחס ל"שטח האפור" הוא ניכוס ועיצוב הגבורה היהודית לפי **החלוקה המגדרית**. רבקה ברוט מצביעה על דיכוטומיה שהתקיימה בעדויות של נשים ניצולות שואה בין השיח האישי בספירה הפרטית בחיי הנשים לבין השיח הלאומי-אידיאולוגי בספירה הציבורית. בשנים הראשונות להקמת המדינה היה קשה לשיח הלאומי להכיל סיפורים אישיים שאין בהם התקוממות וגבורה פיזיים, שבכללם הקושי לשנות את מקומה של האישה בנרטיב. עם השנים והשינויים החברתיים והתרבותיים שעברה החברה הישראלית ניתן לאתר תהליך שבו הגבורה הפיזית וסיפורו של הכלל פינו את מקומם לסוגי גבורה אחרים שאין בהם מימד פיזי כמו סיפורו של היחיד. כך קיבלה העדות האישית מעמד מרכזי בזיכרון השואה וצירופה לנרטיב הקולקטיבי. אולם, עדיין הייתה הדרה של נשים מהשיח ה"גברי" של הלחימה והמרד בתקופת השואה. לפי הסטראוטיפ, ל"יהודי החדש" יוחסו תכונות גבורה גבריות בלבד, ואילו האישה הוצגה כנוטלת חלק במפעל הציוני בתור אישה יפה הדואגת למשק הבית וממלאת את תפקיד האם במסירות. לדוגמה, צביה לובטקין נכנסה לנרטיב הלאומי כסמל. על אף שלובטקין הייתה מראשי המחותרת היהודית בפולין וממקימי הארגון היהודי הלוחם היא לא זכתה לאותה הכרה לה זכו גברים אחרים שהשתתפו במרד בתפקידים פיזיים. למעלה מזאת, ייחדו אותה כסמל של "אם ואחות"- הייצוג הסמלי הרגיל של אישה בסיפור הלאומי. העדויות של לובטקין שפורסמו מתייחסות רק לסיפור הכלל והגבורה הלאומית, ללא קורות חייה האישיים שלה ושל משפחתה וקשייהם. בדומה ל"שטח האפור", במשפט אייכמן, שאלותיו של היועמ"ש האוזנר אינן נוגעות לחוויותיה האישיות של לובטקין בגטו אלא לקורות חייו של הנוער המתקומם והלוחם. האוזנר ביקש לשמוע בעדויות משתפות הפעולה את הדגשת אירועים של התנהגות אנושית במהלך מילוי תפקידה תוך מחיקת העדות של מורכבות חייה כדי לשנות את השיח החברתי. זהו המשך נרטיב הגבורה הלאומי-גברי בו האישה נדרשת ליישר קו עם הנרטיב והקולקטיב הגברי לייבש את דמעותיה ולהדחיק את סיפורה האישי²⁵. באופן דומה, גם גינוין של נשים משתפות פעולה בשואה היה שונה מזה של הגברים בתחילת שנות המדינה משום שנוספו עליו היבטים הקשורים לסטריאוטיפים של

²³ שם, 55-57

²⁴ רבקה ברוט "האזור האפור" של שיתוף פעולה בבית המשפט "תיאוריה וביקורת" 180-181 (2012).

²⁵ רבקה ברוט "צביה לובטקין: בין היפרטי לציבורי"; בין הגוף לסמל **דפים לחקר השואה** מאסף כ"ג' 81 (2009).

נשים. נשים אלו נתפסו כמי שעברו גם על "חוק נשי" הקובע כי על נשים לנהוג בהתאם לתכונותיהן הטבעיות- חמלה והענקה לאחרים. לפי נרטיב זה, אישה קאפו מנוגדת לתכונות אלו הואיל והתנהגות כזו נתפסת כהתגלמות של רוע חריג. היו עדויות תביעה שגייסו לשם חיזוק והעצמת ההרשעה המשפטית של משתפות פעולה תיאורים סטריאוטיפיים כמו מראה חיצוני ולבוש מיוחד (על חשבון מרכיב הקורבן שבו הן היו נתונות בו), דבר שלא היה קיים לגבי משתפי פעולה גברים.

לסיכום, ניתן לראות כיצד השתנה לאורך השנים היחס לניצולי שואה מצד היושבים בארץ, מיחס ביקורתי ושיפוטי ליחס מבין וסובלני, תוך שינוי האתוס הלאומי. בשנות ה-50 הייתה הכרה מסוימת וחלקית מאוד בלגיטימיות של "האזור האפור" בשיתוף פעולה עם הנאצים ולא ניתן לטעון שכלל לא הייתה לכך הכרה, למעט מפא"י ששלטה במדינה, רוב הציבור בארץ לא הכיר בה, והיחס למשתפי פעולה נותר שלילי במובן מסוים והושתק עדיין בשיח החברתי כדי להתאים לנרטיב של אותה תקופה. גם בשנות ה-60 ניתן לראות שלמרות השינוי החיובי ביחס לניצולים והכרה בגבורתם, טושטש "האזור האפור" והושתק סיפורם של משתפי הפעולה (ועדויות של נשים) כדי שלא לפגוע בדמות "הקורבן האידיאלי" שעוצב באותה תקופה.